

- Yüksel Taşkın, *Anti-komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015 (3. Basım), 407 s.

Değerlendiren: Nilüfer Öztürk Aykaç*

Eser, Yüksel Taşkın'ın Boğaziçi Üniversitesi'nde 2001 yılında tamamlamış olduğu doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır. Yüksel Taşkın, 2002 yılından beri Marmara Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olup 2009 yılında doçentlik unvanını almıştır. İlgi alanları "siyaset bilimi, siyaset sosyolojisi, entelektüellerin siyasal sosyolojisi, muhafazakârlık ve İslam, demokratikleşme, Ortadoğu toplum ve politikası" olarak gösterilebilir. Bu yazıya konu olan eserinden başka, biri Suavi Aydın'la birlikte kaleme alınmış 3 kitabı daha bulunmaktadır. Bunlardan biri doğrudan AK Parti ile ilgilidir ve Taşkın'ın Türk sağına olan ilgisinin devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca çeşitli gazete ve dergilerde çıkan siyaset yazıları ve birçok kitapta yayımlanan bölümü bulunmaktadır. İncelediğimiz esere kaynaklık eden tezin özgün hâli İngilizce olup Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında tamamlanmıştır. Ancak içeriği ve çerçevesi siyaset sosyolojisi ve siyasi tarih gibi alanları da kapsamaktadır.

Türkiye'de özellikle siyaset alanında yazılan eserlerde rastlanan önemli bir problem, ele alınan konunun siyaset bilimi ile siyaset sosyolojisi ekseninde nereye konuşturulacağıdır. Ülkemizde siyaset bilimi kapsamında çok sayıda eser bulmak mümkün iken siyaset sosyolojisi alanındaki çalışmaların nispeten zayıf kaldığı göze çarpmaktadır. Bunun da ötesinde mesele, bu alanda üretilmiş bir eserin hem siyaset bilimi hem de siyaset sosyolojisi açısından doyurucu analizler sunup sunmadığıdır. İncelenen eser, bu bakımdan oldukça tatmin edicidir. Çalışma, hem siyaset hem de sosyoloji ekseninde nitelikli savlar ortaya koyma iddiasındadır ve özellikle entelektüeller sosyolojisinden yararlanma bakımından hayli başarılı olmuştur.

Çalışmanın temeli; Türkiye'de sesini duyurmayı her daim başaran milliyetçi muhafazakârlığın, Soğuk Savaş döneminin dünyayı iki kutuplu bir hale getirdiği koşullarda ideolojik ve sosyolojik olarak nasıl okunması gerektiği üzerine kuruludur. Türkiye'de gerek modernleşme gerekse siyasal ideoloji analizlerinin çoğunlukla "farklılıklar" temelinde incelendiği ve çatışan noktalarının derinleştirildiği aşikârdır. Ancak bu çalışmada bunun tersi bir yöntem izlenerek birbirine karşıt şekilde konumlanmış ideolojiler benzerlikleri bağlamında değerlendirilmiştir. Önceki dönemlerde yapılan incelemeler, milliyetçi muhafazakârlığın Kemalist anlayıştan hem biçimsel hem de yönetsel bir kopuş etrafında şekillendiğini zikreden analizlerden ibaret kalmıştır. Bu eser ile iki akıma benzerlik merceğinden bakılmış ve daha önce gündeme pek getirilmemiş saptamalar yapılmıştır.

Kitap, giriş ve sonuç hariç on bölümden oluşmaktadır. Girişte yazar tarafından bölümler hakkında verilen genel açıklamalar okuyucuya tamamlayıcı bir rehber olma işlevi görmektedir. Her bölümün başlığı, içindeki bölümlerde savunulan tezi de ihtiva eder nitelikte hazırlanmıştır. Tezin kuramsal iddialarının etrafıca ortaya konduğu birinci bölüm, "Demokrasi Karşısında Bir İktidar Stratejisi Olarak Milliyetçi Muhafazakârlık" başlığını taşıyor.

* Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.5.10.D0121

Bu kısımda, muhafazakâr ideolojinin Avrupa’da ortaya çıkış ve değişim seyri takip edilerek Türkiye’deki milliyetçi muhafazakârlığın ne açılardan bu durumun bir tezahürü olabileceği ortaya konmaya çalışılıyor. Buradaki amacın kesinlikle evrimci bir değişim anlayışına bağlı kalma anlamına gelmediğinin, sürecin yalnızca bir karşılaştırma imkânı bulunması açısından değerlendirildiğinin altı net bir biçimde çiziliyor. Kemalist ideolojiden devralınan mirasın milliyetçi muhafazakârlık elindeki kullanımının neden benzerlik ölçeğiyle incelemeye alınması gerektiği, sosyolojik ve ideolojik açıdan iki ayrı analizle ortaya konuyor. İdeolojik analiz, Avrupa’daki devlet ile burjuvazi, işçi sınıfı ve anti-kolonyalist güçler arasındaki ilişkilerden doğan korku atmosferinin muhafazakârlık ve milliyetçiliği birbirine eklemlendirerek bir çözüm umudu olarak bu ideolojiye sarılma ile sonuçlanması sürecinin Türkiye’deki yansımalarına odaklanır. Tezin kanımızca sağlamlığını artıran sosyolojik analiz ise, Kemalist kurucu kadrodan gelen zihniyetin milliyetçi muhafazakârlarca benimsenmesinin ileriki dönemlerde Türkiye’de gelişmeye ve kalkınmaya açık olan merkez sağ anlayış karşısında zor durumda kalması ve bu durumun entelektüeller sosyolojisi dâhilinde çözümlenmesidir. Bu iki akımdaki ortak zihniyet, yönetimde olma yahut yönetime yakın durarak söz sahibi olma ayrıcalığıdır. Merkez sağda, özellikle Özal döneminde bu görevin bürokrasiden alınıp teknokrasiye devredilmesinden ötürü milliyetçi muhafazakâr kesimin hissettiği rahatsızlık bu yolla anlaşılır kılınmıştır.

İkinci bölümde “Kemalizm’in Etkisinde ‘Geleneğin’ Yeniden İcadı Olarak Milliyetçi Muhafazakârlığın Şekillenmesi” başlığı altında, Kemalist geleneğe paralel olarak halkla seçkin bir ilişki kurulduğu ve ‘Batılılaşma’ adı altında büyük çaplı kültürel kopuşlardan duyulan endişe neticesinde millî kültürü inşa etme bağlamlarıyla milliyetçi muhafazakârlığın duruşunu ortaya koyduğuna değinilmiştir. Bu noktada, bir anlamda halkla kurulan seçkin anlayışın neticesinde her iki gelenekte de başarısız olan “toplumu yukarıdan aşağıya inşa etme” projesinin başarısızlık gerekçesi olarak sosyolojik birikim eksikliği gösterilerek kanımızca etkili bir tespit yapılmıştır.

“Demokrat Parti’nin Muhafazakâr Popülist Bakiyesi ve Milliyetçi Muhafazakârlığın, Merkez Sağ ile Gerilimli İlişkisi” isimli üçüncü bölümde, Kemalist tek parti yöneticiliğine karşı halkın önemli bir bölümünün desteğini kazanarak iktidara gelen Demokrat Parti’nin önünü açtığı merkez sağ geleneğinin, milliyetçi muhafazakârlıkla çatışma noktalarına değiniliyor. Demokrat Parti kadrosunun Kemalist rejimin dışladığı ‘millet’e sahip çıkma görüntüsü verirken yetiştikleri geleneğin yine bu rejim oluşundan kaynaklı çelişkilere yer veriliyor. Bu bölümün çalışmanın genel teziyle temel ilintisi, Demokrat Parti iktidarının, tüm diğer iktidar ilişkilerinde olduğu gibi, halkın içinden gelme imajına sahip olma avantajıyla gücünü hegemonik bir düzlemle kurmasıdır. Milliyetçi muhafazakâr entelijansiyada da arzu edilen bu tarz bir kazançtır.

Bu bölümün ardından gelen üç bölümde sırasıyla İbrahim Kafesoğlu, Erol Güngör, Ahmet Kabaklı ve Mehmet Kaplan üzerinden milliyetçi muhafazakârlığın çeşitli temsilleri ele alınıyor. Dördüncü bölümde değinilen İbrahim Kafesoğlu; tarih ilmini milliyetçi muhafazakâr talepler doğrultusunda hizmete sunan bir tarih profesörüdür. Kafesoğlu’nun büyük katkıları olan ve 1960’lı yıllarda Cemal Gürsel’in kurduduğu Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanmaya başlanan *Türk Kültürü* dergisi, bu amaca yönelik olarak millî kültür inşasına hizmet edecek yazarları ve eserleri bir araya getiren önemli bir kaynak

olmuştur. Burada dikkati çeken husus, İbrahim Kafesoğlu ve *Türk Kültürü* dergisi bahsinde takip edilen ideolojinin, dönemin değişen toplumsal ve siyasal koşullarına göre kabuk değiştirmesidir. Bu değişim, laik milliyetçilikten (1960'lar) Türk-İslam sentezine (1970'ler), oradan Atatürkçülüğün evrensel bağlamından çekilip Türk milliyetçiliği rayına oturtulmasına (1980'ler) ve orduya verilen öneme, artan Kürt milliyetçiliğine karşılık milliyetçiliği ortak coğrafya, ortak tarih, ortak din ve dil ekseninde asimilasyon bağlamında tanımlamaya giden bir süreç (1980'lerin ikinci yarısı) şeklinde seyretmektedir. Türkiye'nin sosyo-politik seyrinin bu şekilde yorumlanması, yalın bir tarih ve siyaset analizinden öteye geçmesiyle oldukça başarılıdır.

Beşinci bölümde ele alınan Erol Güngör ise, nispeten kısa ömründe sosyolojik ve felsefi birikimiyle milliyetçi muhafazakârlığa fikrî açıdan yaptığı katkılarla incelenmiştir. "Erol Güngör: Milliyetçi Muhafazakâr Ortodoksiyi Aşma Yolunda Başarısız Bir Girişim" başlığıyla ele alınan Erol Güngör'ün bu çalışmaya katkısı, milliyetçi muhafazakârlığın eksiklerini görüp aşmaya yönelik girişimleridir. Bu kısımda Güngör'ün, öğrencisi olduğu Mümtaz Turhan'la kesişen fikirleri sunulmakta ve milliyetçi muhafazakârlığın krizlerini aşma çabasının başarısız kalmasının nedenleri olarak Türkiye sağına has bir hareket olan özeleştiriyeye karşılık gösterilmektedir. Dönemde etkisi derinden hissedilen Soğuk Savaş'a özgü kutuplaşma neticesindeki katılık da Güngör'ün yapıcı eleştirilerinin anlaşılmasında pay sahibidir. Kitapta, Güngör'ün milliyetçi muhafazakâr ortodoksiye yönelik derinlikli analizleri olmasıyla birlikte, bu geleneğin en koyu duruşunu sergileyen Aydınlar Ocağı'nın üyesi olması, kendisinin solda fazlaca eleştirdiği hegemonik entelektüel duruşun garip bir örneğini temsil edışı şaşırtıcı bulunmaktadır. Bu durum, yukarıda zikredilen entelektüel çevrenin hegemonik iktidar arayışını göstermesi bakımından önemlidir ve entelijansiyanın sosyolojik analizi bu noktada ihtiyacı karşılamaktadır.

Ahmet Kabaklı ve Mehmet Kaplan'ın milli kültürü kurma hevesiyle milli edebiyat çalışmalarının ele alındığı "Ahmet Kabaklı ve Mehmet Kaplan: 'Millî Kültür'ün Yeniden İhyası ve 'Millî Edebiyat' İçin Mücadele" isimli altıncı bölüm, milliyetçi muhafazakâr gelenek ile edebiyat dünyası arasında bir ilişki kuruyor. Bu iki ismin ve eserlerinin seçici bir incelenmesine ek olarak *Türk Edebiyatı* dergisi yine bu başlık altında, dönemin sol yazınına karşı güçlü bir duruş sergileyen ve milli kültürü temsili bakımından alınmış bir örnek olarak seçilmiştir. Cemil Meriç, İsmet Bozdağ, Tarık Buğra gibi isimler bu kısımda cüzi bir incelemeye tabi tutuluyor. Burada, özellikle Ahmet Kabaklı üzerinden merkez sağın güçlü temsilcisi Turgut Özal'a yönelik eleştiriler, entelijansiyanın yönetim kadrosuna yakın olma beklentileri bağlamında irdelenerek yazarın dikkatinden kaçmamıştır. Bu hususa ilişkin daha kapsamlı tespitler Özal'a ayrılan sekizinci bölümde ele alınmıştır.

"12 Eylül Restorasyonu ve Milliyetçi Muhafazakârlık" adlı yedinci bölüm genel olarak 12 Eylül 1980 darbesinin dönemdeki atmosferine ayrılmıştır. Bu atmosferde milliyetçi muhafazakârlık, Erol Güngör'ün anlatıldığı bölümde adı geçen Aydınlar Ocağı merkeze alınarak inceleniyor. Sağ eğilimi içerisinde önemli isimleri kendine toplayan bir merkez olarak Aydınlar Ocağı, 1960'larda anayasanın özgürlükçü tavrıyla sokaklarda, meydanlarda ve literatürde kendine fazlasıyla yer bulan sol görüşe karşı güçlü bir figürdü. 80 darbesinden hemen önceki dönemde Aydınlar Ocağı ve milliyetçi muhafazakârlığın temsili yayın organı olan *Tercüman* gazetesi özelinde darbenin iyimserlikle beklendiğine ve darbe sonrası yeni

kurulacak toplumsal düzen için orduyla işbirliği çalışmaları yapıldığına dikkat çekilmektedir. Büyük bir toplumsal travmaya sebep olan 12 Eylül 1980 darbesinin, sadece ve doğrudan sol kesimlere yönelik yapılmışçasına sol cenahtan gelen çeşitli filmler, belgeseller, kitaplar gibi görsel ve yazınsal öğelerle sembolleştirilmesi bu çerçevede anlamlı görünebilir.

Turgut Özal'lı yıllara ayrılan sekizinci bölüm, "1980'den Sonra Devlet, Toplum ve Entelektüeller Arasındaki İlişkileri Anlamak: Özal'la Değişen Ne?" başlığını taşıyor. Yazarın teziyle bağıntılı olarak bölümdeki temel vurgu, Özal yönetiminin benimsediği neoliberal ekonomi politikalara rağmen, halka yönelik söylemlerde liberalizmin kesin bir dille reddiyesi ve milliyetçi muhafazakârlığa özellikle ahlaki muhafazakârlık bağlamında sadık kalındığının öne çıkarılması olmuştur. Bu söylem yine yazara göre, milliyetçi muhafazakâr çevreyi solun da gerileyişle birlikte rahatlatmış ve ekonomik küreselleşmeyle birlikte gelen kültürel küreselleşmenin muhafazakâr değerlerde sebep olduğu değişim ve yitirimi sürecinin fark edilmemesine neden olmuştur. Bu noktada daha önemli bir tespit, Özal döneminin kalkınmacı anlayışıyla mimarlar, mühendisler gibi kadrolara öncelik tanınırken entelektüel çevrenin geri plana itilmesidir. Teknokrasiyi gündeme getiren bu anlayıştan, ideolojileri kısmen paralel görünse de milliyetçi muhafazakâr kesim de fazlasıyla nasibini almıştır.

Çağımızın önemli gazetecilerinden Taha Akyol'un 1980'lerin ikinci yarısından 1990'ların ortalarına kadar süren dönemdeki fikriyle alındığı dokuzuncu bölüm, "Taha Akyol: Soğuk Savaş Milliyetçi Muhafazakârlığından Yeni Sağa Uzanan Arayış" başlığını taşıyor. Bu bölümde milliyetçi muhafazakârlığın Soğuk Savaş bitimi sonrası tecrübeleri Özal'lı dönemlerin mirası çerçevesinde çözümlenmeye çalışılıyor. Yazara göre Taha Akyol, bu çizginin yaşadığı düşünsel krizi gören ve sosyolojik temelle arayış içine giren önemli bir figürdür. Hızlı dönüşümler neticesinde tecrübe edilen kültürel yozlaşmaya dair bir ilginin beraberinde getirdiği sivil bir milliyetçilik hasreti ve toplumun nasıl yönlendirileceği konusunda bir arayış içinde oluşunun altı özellikle çizilmiştir. Toplum mühendisliği anlamına gelen bu yaklaşım, entelijansiyanın yönetime yakın olma, ona fikir verme ve halkı yönlendirme konusunda daha önce de adı anılan hegemonik gücün başka bir örneğini teşkil etmektedir. Bu bölümde ayrıca, Akyol'un sağcıları ve hatta dindar gençleri anlamada rasyonelliği bir ölçüt olarak kullanması, içinde bulunduğu ideolojik gürhunun normalde benimsemediği bir ölçüt olması nedeniyle ilgi çekici bulunmuştur.

Onuncu bölümde ise, "Türkiye Günlüğü Dergisi: Yeni Güç Kaynakları Olarak Emperyal Miras ve Yerlilik İddiası" başlığı altında *Türkiye Günlüğü* isimli dergi özelinde 1980'ler sonrası Türkiye'sinin yeni sağının küreselleşmeye karşılık millilik ve yerelleşme arasında oynadığı fikri rolün üzerinde duruluyor. Bu dergi, özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca iyice kalıcı hâle gelmiş Türk sağının özeleştirici yoksunluğuna bir darbe olarak güçlü özeleştiriler yapıyla ilgi uyandırmıştır. Taşkın; Mustafa Çalık ve Ahmet Turan Alkan gibi derginin sağlam kalemleri üzerinden yerliliğin, sol görüşün çözümü Batıda arayan bakışı temelinde meşrulaştırıldığı ve millilikle eş değer kılındığı tespitini yapmıştır. Ancak, Soğuk Savaş dönemi sonrası bir zorunluluk olarak milliyetçi muhafazakârlıktaki tıkanıklığa çare olarak görülen ve küresel kapitalizmin yaygınlaşmasının bir getirisi olarak bu yerlilik yaklaşımı, kendinden olmayanı (ağırlıklı olarak sol görüş ve diğer görüşler) dışlayıcı bir iktidar stratejisi olarak sunulmuş; bunun da ötesinde derginin ideolojisine bağlı olarak yerlilik projesinin milliliği aşamayan bir yeni Osmanlılık anlayışı olarak kaldığı tespiti yapılmıştır.

“Sonuç Yerine” diyerek kaleme aldığı son bölümde yazar, tespitlerine dair bir toplama yaparak savunduğu tezi yineliyor. Türkiye’de, Cumhuriyet’in kurucu ideolojisine karşı olarak sivrilmiş milliyetçi muhafazakâr kesimin alışlagelmiş biçimde bu ideolojiyle karşıt şekilde ve farklılıklarıyla ele alınmasına karşın bu eserde benzerlik temelinde ele alındığı yeniden vurgulanıyor. Zygmunt Bauman’ın deyişiyle ‘yasayapıcı entelektüel’ olma girişi ve beklentisi her iki kesimde de benzeşen yönlerden bir tanesidir. Bu nokta, entelektüel sosyoloji ve devlet toplum temelli sosyolojik kuramlarla zenginleştirilerek yazarın tezini temellendirmesini sağlamıştır.

Çalışma, özünde bir akademik tez barındırdığından hemen her bölümde ortaya konulan iddiaların ve bilgilerin tezle bağlantı sıklıkla vurgulanıyor. Bu nokta, okunulan kısımların okurun zihninde nasıl yer etmesi gerektiğine dair bir çerçeve sunarak hem tezi etrafıca ortaya koyuyor hem de okurun zihnindeki karmaşayı dağıtma yolunda ilerliyor. Bununla beraber, sürekli bir tez vurgusu yapılması kitabın akademik dilini önemli ölçüde ağırlaştırdığından, bu durum alan dışından okurlar açısından kısmen sıkıcı bir hava yaratma potansiyeline sahiptir.

Eserde dikkati çeken bir diğer ayrıntı, kuramsal bir tespit yapılan neredeyse her bölümde Soğuk Savaş koşullarıyla bağlantı kurulmaya çalışılmasıdır. Çalışmanın köklendiği tezin isminin “Türkiye’de Entelektüeller ve Devlet: Soğuk Savaş Döneminde ve Sonrasında Milliyetçi Muhafazakârlık Durumu” olduğu hatırlandığında bu durum bir problem yaratmıyor. Ancak bunu zihinden atarak bir okuma yapıldığında neden her göndermenin Soğuk Savaş dâhilinde anlamlandırılmaya çalışıldığı anlayış zorluğu yaratabilir. Öte yandan sosyal bilimler alanında yazılmış akademik bir tezin zorunlu koşulu olarak değişkenlerden birinin Soğuk Savaş olması, bazı hususların gözden kaçırılması yahut yeterince önemsenmemesi dezavantajını beraberinde getirmektedir. Öte yandan her bir başlığın adlandırması yapılırken içinde savunulan görüşün tanımlayıcı biçimde yer alması, çalışmayı anlaşılır kılmak bakımından oldukça başarılı bulunmuştur.

Bu çalışma, Türkiye’de çok kutuplu bir düşünce iklimi bulunduğu iddialarına karşılık bu çeşitliliğin benzer zihniyet kodlarından türediğini göstermesi açısından önemlidir. Örneğin Türkiye solu ile sağının Avrupa’dakinden farklı olduğu yorumu bu noktada anlamlıdır. Eski CHP’li sanatçı ve yazar Zülfü Livaneli’nin bir dönem popüler medyada yankı uyandıran “CHP’nin de Atatürk’ün de solu temsil etmediği” iddiası, yine bu noktada anlamlıdır. Türkiye’de sağ söylemlerin laikliğe, cumhuriyetçiliğe benzediği noktalar olduğu gibi solun da kimi zaman milliliğe ya da tam tersi Osmanlıcı çokkimlikliliğe yaklaştığı, kimi zaman bu görüşlerle işbirliği yaptığı görülür. Tüm bu tartışmalar, esasında Türkiye’de ideolojilerin iç içe geçmişliğini, ne kadar keskin görünseler de zaman zaman kendini karşısında konumlandığı ideolojileri ne kadar andırdığını ispatlamaktadır.